

— *Hiányzott az aktív viszony a maradi felfogás elleni harcban* — olvassuk egy beszámolóban.

Próbáljuk meg egyszerűsíteni: *Hiányzott az aktivitás a maradi felfogás elleni harcban.*

Egyszerűsítsünk még egyszer: — *Hiányzott az aktív harc a maradi felfogás ellen.*

De mondhatjuk normális mindennapi nyelven is: — *Nem harcoltunk eléggé a maradi felfogás ellen.*

Grétsy László

Правильность русской речи. Трудные случаи словоупотребления. Опыт словаря-справочника. Под редакцией С. И. Ожегова. Москва, 1962. 184 lap

A Szovjet Tudományos Akadémia Orosz Nyelvtudományi Intézete a helyes és szép orosz beszédért folyó küzdelemben, az orosz nyelvi műveltség terjesztésében vezető szerepet játszik. Erről tanúskodnak az egyre szaporodó nyelvművelő kiadványok. 1954-ben indult meg a Вопросы культуры речи („A nyelvi műveltség kérdései”) című sorozat, melynek kötetei hosszabb-rövidebb közleményeket tartalmaznak a mai orosz nyelvhasználat egyes vitás kérdéseiről (l. Papp Ferenc: Nyr. 84 : 394—9). Az Orosz Nyelvtudományi Intézet munkatársai készítették a nagy orosz helyesírási és helyesejtési szótárt (Орфографический словарь русского языка. 1956. — Русское литературное произношение и ударение. Словарь-справочник. 1959.). A 120 000 példányban nemrég megjelent *Правильность русской речи* („Orosz nyelvhelyesség”) című kis kötet 400 szócikke a szóhasználat problémáival foglalkozik. Magyarul talán „Szóhasználati tanácsadó” lehetne egy hasonló kiadvány címe.

A *Правильность русской речи* címszavait azoknak a szóhasználati vétségeknek az alapján válogatták össze, melyek gyakrabban fordulnak elő az utóbbi években megjelent szépirodalmi műveknek, folyóiratoknak, hírlapoknak és tudománynpszerűsítő kiadványoknak a nyelvben, valamint az élőbeszédben. E vétségek a következőképpen osztályozhatók: 1. Azonos tőből képzett, hasonló jelentésű és morfológiai felépítésű szavak összetévesztése (pl. *нестерпимый* 'elviselhetetlen, kibírhatatlan' és *нетерпимый* 'tűrhetetlen'; *бережный* 'gondos, óvatos' és *бережливый* 'takarékos, gazdaságos'). 2. Azonos használati körű, de különböző jelentésű szavak felcserélése (pl. *педагог* 'nevelő' és *учитель* 'tanító, tanár'; *положение* 'helyzet' és *состояние* 'állapot'). 3. Valamely szinonimasor egyik tagjának túlságosan gyakori, kiüszeszerű használata (pl. *внедрять* 'bevezet, meghonosít', vö. *вводить* 'bevezet, alkalmaz', *использовать* 'felhasznál, alkalmaz', *осваивать* 'elsajátít, meghonosít'; *резко* 'élesen, nagy mértékben', vö. *сильно* 'erősen', *очень* 'nagyon', *намного* 'sokkal, jelentősen', *решительно* 'határozottan, teljességgel'; stb.). 4. A szavak szokásos használati körének figyelmen kívül hagyása. (Pl. a *завсегдашай* 'törzsvendég' használata helytelen az efféle kapcsolatban: *завсегдашай книжных магазинов* 'a könyvesboltok állandó vásárlója'). 5. Az egyes szavak sajátos hangulati árnyalatának, stílári értékének elhanyagolása. (Pl. a hivatalos és választékos stílusra jellemző *супруг* 'férj, házastárs', vagy *вручать* 'átnyújt' nem helyénvaló bizalmas, családias hangulatú beszélgetésben.) 6. A szavak pontos jelentésének elfelejtése. (Pl. a *деверь* 'a férj fivére' és a *шурин* 'a feleség fivére' szavakat össze szokták cserélni.) 7. Idegen szavak helytelen használata. (Pl. a *приоритет* 'elsőbbség, prioritás' főnévnek néha 'megkülönböztetett tisztelet' jelentést tulajdonítanak.) 8. Idegen szavak szükségtelen használata. (Pl. a *дефект* 'hiba, fogyatékoság' főnévvel nem ritkán olyan orosz szavakat is helyettesítenek, mint a *недостаток* 'fogyatékoság, hiány', *пробел* 'hiány, hiba', *недочет* 'hiány, hézag' stb.) 9. Tautológia (pl. *своя автобиография* 'saját önéletrajz',

житница зерна 'gabonamagtár' stb.). 10. Állandósult szókapcsolatok kontaminációja, eltorzítása. (Pl. az *играть роль* 'szerepet játszik' és az *иметь значение* 'jelentőséggel bír' szókapcsolatok keveredéséből *играть значение* 'jelentőséget játszik' és *иметь роль* 'szerepet bír' keletkezik. A *переживать утрату, горе* 'nehezen viseli el a veszteséget, a bajt' szókapcsolat jelentését gyakran a *переживать* ige önálló, tárgy nélküli használatára is kiterjesztik.) 11. Helytelen vonzattal használt szavak. (Pl. a birtokos esetet vonzó *касаюсь* 'érint valamit, hozzáér valamihez' pongyola szóhasználatban részeshatózó esettel jár.) 12. Tartalmatlanná vált töltelékszók halmozása (pl. *знаете* 'tehát, következőképpen', *значит* 'tudja', *понимаем* 'ugyanis, tudniillik', *так сказать* 'úgyszólván', *вообще* 'általában' stb.). 13. Népetimológia. (Pl. a *пертурбация* 'perturbáció, zavar' és a *перспектива* 'perspektíva, távlat' a *пере-* előképző hatására *перептурбация, перептурбация*, illetőleg *перспектива* alakot nyerhet.) 14. Helytelenül alkotott, felesleges szavak használata. (Pl. a *самолучно* 'személyesen' az irodalmi nyelvben szokásos *сам* 'maga, személyesen' vagy *лично* 'személyesen' helyett; *сосредоточие* 'összpontosítás' a helyes képzésű *сосредоточение* 'ua.' helyett.) A kis könyv azonban nem csupán a nyelvtudományi érvek alapján kifogásolható szóhasználati pontatlanságokat, helytelenségeket pellengérez ki, hanem a nyelvhelyességi babonákat is, melyeknek követői megokolatlanul vagy pedig egyéni ízlésükre, esetleg valamely ósdi, rossz szabályra hivatkozva rónak meg bizonyos nyelvi jelenségeket. Nyelvhelyességi babonának számít például a színészek szakmai nyelvben keletkezett és széles körben terjedő *волнительный* 'nyugtalanító, izgató', úgyszintén a nyelvjárások szókinéséből a köznyelvbe került *учеба* 'tanulás; oktatás' használatának a rosszallása.

A Правильность русской речи szócikkei nem egységes séma szerint vannak felépítve. A magyarázatok jellege és terjedelme a tárgyalt nyelvhelyességi vétség természetétől függően változik. Számos szócikk egész kis lexikológiai tanulmánnyá kerekedik, melyből nemesak az tudható meg, miért kell valamely szóhasználati jelenséget hibáztatni, hanem e jelenség keletkezésének okáról, elterjedtségéről és stilisztikai sajátosságairól is tájékoztatás nyerhető. Pl. en pl. a *волнительный, дебют* 'első fellépés', *довлет* 'elégséges, elegendő', *кушать* 'eszik' szócikke. A helytelen és a helyes szóhasználatot egyaránt idézetek dokumentálják.

Milyen tanulsággal járhat a Правильность русской речи a magyar olvasó számára? A legnagyobb segítséget minden bizonnyal az orosz nyelvvel hivatásszerűen foglalkozó tanárok, nyelvészek, fordítók várhatják tőle. Az orosz nyelvtanárok többek között felfigyelhetnek a következőkre: 1. A *заглавие* 'cím' csupán valamely könyvre, cikkre, irodalmi vagy zeneműre vonatkozóan alkalmazható. A színházi és cirkuszi előadásoknak, valamint a filmeknek a címét a *название* szóval kell kifejezni. 2. A *ездить, ехать* igék járművön helyet változtató személynek a mozgását, nem pedig magának a járműnek a mozgását jelölik. A járművek mozgásáról szólva a *ходить, идти* igéket kell használni. 3. A *сломать* 'összetör' nem törekeny tárgyakkal, a *разбить* 'ua.' viszont törekeny tárgyakkal a darabokra hullásával kapcsolatosan használatos. — A nyelvészek és fordítók a Правильность русской речи szócikkeit olvasgatva értékes megfigyelésekkel gazdagíthatják ismereteiket az orosz szókinés fejlődésének legújabb szakaszáról. Ugyanakkor mindazok, akik szívükön viselik a magyar nyelvi műveltség ügyét, arról győződhetnek meg, hogy a szóhasználati vétségek főbb típusai a magyarban és az oroszban csaknem azonosak. Nyilvánvalóan azonos az orvoslás legelőszérűbb módja is: a Правильность русской речи szócikkeihez hasonló, higgadt hangnemű felvilágosítás, melyet a helyes szóhasználat bemutatása kísér.